

VIDIEK: HĽADANIE IDENTITY A OPTIMÁLNEJ ROZVOJOVEJ STRATÉGIE

Vladimír Székely*

* Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, szekely@savba.sk

Rural areas: searching for identity and the optimal development strategy

Rural areas, perception of their identity and use of its development potential are subject to dramatic changes under the effect of the neoliberal ideology and practices. The aim of the paper is description of the influence of these changes which are relevant for re-understanding of “rural territories” and their different development strategies. The complementary theoretical and practical approaches to successful rural development strategies are presented and critically assessed. The paper concentrates on “open” problems associated with the “cacophony” of different “development challenges” for rural areas and individual responsibility of rural stakeholders and decision-makers in the process of searching and re-creating a new rural identity and optimal (economically, socially and environmentally) sustainable development strategy for the non-homogeneous, structurally differentiated rural areas and their inhabitants.

Key words: rural economy, rural development strategies, globalization versus localization, commodification of rural areas, responsibility of global and local stakeholders, rural sustainable development

ÚVOD

Pocit spokojnosti s prežívaným životom patrí medzi rozhodujúce túžby a ciele človeka a je prirodzené, že jeho správanie je determinované snahou o nájdenie súladu medzi vytvoreným ideálom a existujúcou realitou. Jednou z foriem správania reagujúcou na dichotómiu ideál – realita je aj priestorové výberové správanie, ktorého výsledkom je preferovanie určitých lokalít a regiónov na bývanie, štúdium, nákupy či rekreáciu. V tomto kontexte je zaujímavé zistenie Sørensen (2014), ktorý skúmajúc a analyzujúc rurálno-urbánne rozdiely v subjektívnom hodnotení životnej spokojnosti (významného indikátora kvality života) obyvateľov Európskej únie prichádza k záveru, že obyvatelia vidieckych sídel vyššie hodnotia svoju životnú spokojnosť ako obyvatelia z miest. Tento závažný poznatok (neplatí pre všetky členské štáty EÚ v rovnakej miere), ktorý v istom zmysle neguje výsledky prieskumov založených na využití nameraných objektívnych indikátorov opisujúcich urbánne prostredie ako priaznivejšie pre život (Anderson et al. 2009), aspoň čiastočne vysvetľuje súčasný záujem o štúdium rozvojových potenciálov intenzívne sa transformujúcich rurálnych priestorov a ich ekonomík.

Vidiek, vnímanie jeho identity a spôsobov využitia jeho rozvojového potenciálu, prechádza dramatickými zmenami pod vplyvom ideológie a praxe neoliberalizmu (Kay et al. 2012). Nejde už o izolovaný, relatívne statický priestor, ale skôr o dynamickú súčasť regiónu, v ktorom sa jeho funkcia formuje vo vzťahu s urbánnym prostredím vysielajúcim rozvojové alebo degradačné impulzy do susediacej oblasti. Vidiek môže byť nielen miestom, ktoré sa spája až s mýticky idylickou predstavou a nenarušenej krajine, pretrvávajúcimi tradíciami a priateľských medziľudských vzťahoch (ako pre koho – pozri napr. Dirksmeier 2008), ale aj

miestom, s ktorým sa spája chudoba (Michálek 2005), koncentrácia sociálne a ekonomicky marginalizovaných skupín obyvateľstva (Růžička 2012) či ukladanie odpadu (Mihai a Lămășanu 2013) spôsobujúce ekologickú marginalizáciu vidieka (Kousis 1998). Vidiek nie je homogénny, ale je výrazne priestorovo diferencovaný (Chromý et al. 2011, Bernard 2012 a Blažek a Netrdová 2012). Zatiaľ čo z niektorých rurálnych areálov pokračuje selektívna emigrácia obyvateľstva a ekonomicky upadajú, iné čelia ambivalentne vnímaným procesom suburbanizácie (Székely 2013) a kontraurbanizácie (Šimon 2014) so sprievodnou ekonomickou revitalizáciou (Šveda a Križan 2012).

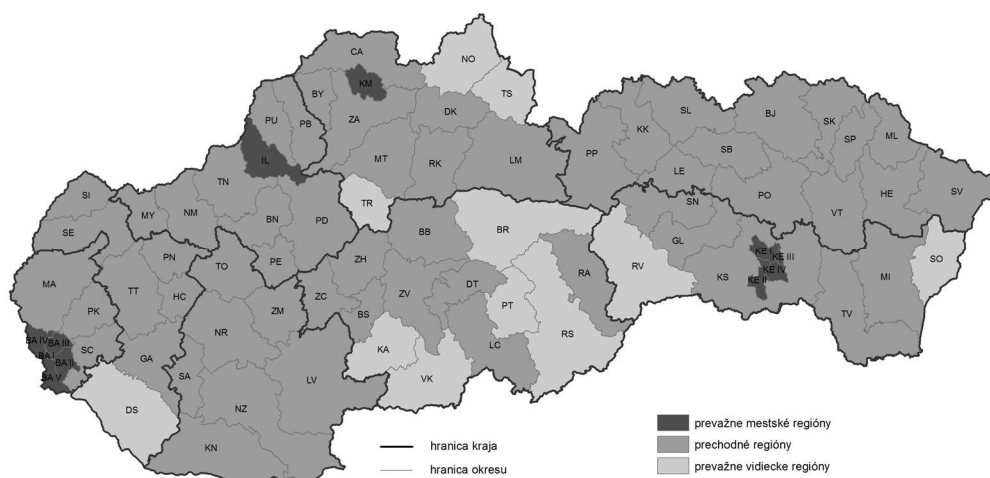
Cieľom príspevku je poukázať na zmeny, ktoré nastali v chápaní a definovaní vidieka a jeho rozvojových stratégií. Sú to zmeny spôsobované špecifickými, politicko-sociálno-ekonomickými podmienkami jednotlivých štátov, ale predovšetkým determinované globálnymi trendmi. Jedinečná, v minulosti nepoznaná otvorenosť priestoru a z nej rezultujúce lokálno-globálne vzťahy podstatne zmenili prevládajúcu paradigmatu súčasného nazerania na úlohu, postavenie a rozvojové perspektívy rurálnych teritórií. Na vidiek obrazne aj reálne vstúpil nový človek, aktér rozvoja so súborom nových poznatkov, mocenských ambícií, strategických riešení a foriem správania, ktorého predstavy o využití územia sú často v kontradikcii nielen s filozofujúcimi úvahami geografa a environmentalistu M. Hubu o ľudských hodnotách, etike a udržateľnosti života (Huba 2006 a 2007), ale aj s tradičnými predstavami lokálneho obyvateľstva, nedôverujúceho a intuitívne sa brániaceho inováčnym zmenám. Aj preto je súčasný vidiek, tvorený nehomogénnymi, štrukturálne diferencovanými priestorovými jednotkami, vystavený výzve hľadania novej identity a ekonomicky, sociálne a environmentálne udržateľnej rozvojovej stratégie.

RURÁLNE TERITÓRIUM – NEJEDNOZNAČNE VNÍMANÝ A DEFINOVANÝ TERMÍN

Otázka korektného koncepčného a priestorového vymedzenia vidieckych areálov je vo vedecko-odborných kruhoch považovaná za kardinálnu, ale zároveň – v dôsledku celého spektra rozmanitých názorov a teoretických, resp. pragmatických metodických prístupov a konštrukcií – aj za otázku bez jednoznačnej, všeobecne platnej odpovede (Perlín 2010, Chromý et al. 2011 a Hruška 2014). Podľa Hurbánka (2008) sú pri definovaní vidieckych areálov spravidla využívané tri prístupy: administratívny (vidiek ako komplementárny doplnok území, ktoré získali mestský status), koncepčný (využívajúci priestorové, štrukturálne charakteristiky – hustota zaľudnenia, sídel, krajinná pokrývka a využívanie krajiny, alebo nepriestorové, funkčné charakteristiky – demografické, sociálne, kultúrne, ekonomické a environmentálne vlastnosti hodnotených území) a prístup, ktorý je odvodený od určitej politiky (napr. Spoločnej poľnohospodárskej politiky – European Commission 2010a), ktorá sa rozhodujúcou mierou podieľa na vymedzení rurálnych areálov v členských štátoch EÚ.

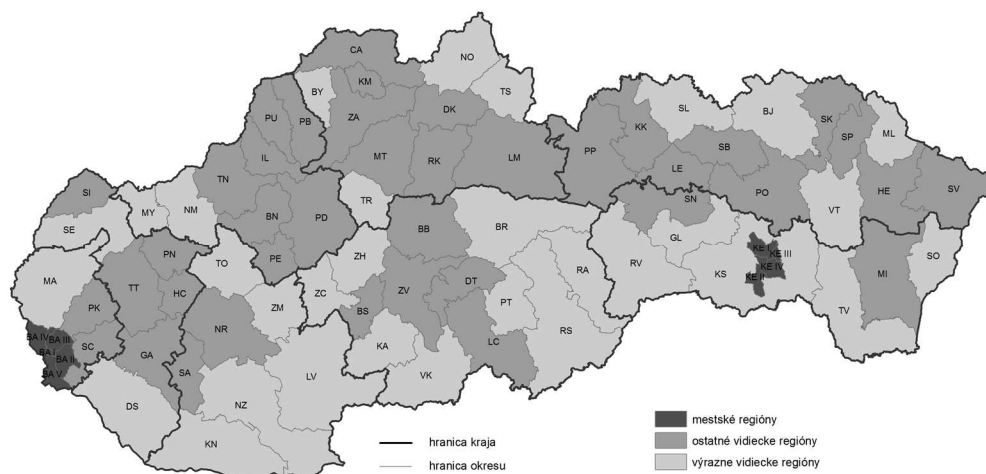
V úsilí optimálne reagovať aj na viac-menej permanentné, široko chápané štrukturálne a funkčné dynamické zmeny v krajine, resp. v úsilí pragmaticky vytvárať priestorové jednotky s možnosťou čerpania podporných finančných prostriedkov, menia sa v čase aj kritériá a metodické postupy vymedzovania vidieckych areálov. Ako príklad môže poslúžiť porovnanie dvoch oficiálnych vládnych dokumentov: „Plán rozvoja vidieka 2004 – 2006 – Slovenská republika” (MP SR 2003) a „Národný strategický plán rozvoja vidieka SR na programovacie obdobie 2007 –

2013” (MPRV 2007). Na vymedzenie vidieckych areálov sa využila (deskriptívna) metodika OECD (platná pre všetky štáty EÚ), pričom rozhodujúcu úlohu pri typizácii a regionalizácii priestorových jednotiek zohrávali medzné hodnoty kľúčového ukazovateľa – hustoty zaľudnenia. Pokiaľ pre prvé spomínané plánovacie obdobie bola (pravdepodobne experimentálne) na úrovni LAU 2 (obec) považovaná za vidiecku každá najnižšia administratívne vymedzená priestorová jednotka, ktorej hustota zaľudnenia bola nižšia ako 100 obyvateľov/km², pre druhé plánovacie obdobie bola hodnota stanovená na tradičných a viac-menej akceptovaných 150 obyvateľov/km² (obr.1 a 2). Rozdiely, ktoré prezentujeme na okresnej, LAU 1 úrovni, sú zrejmé.

Obr. 1. Delimitácia vidieckych regiónov v Slovenskej republike (okresná, LAU 1 úroveň) na základe hustoty zaľudnenia v základných administratívnych jednotkách (obciach, LAU 2) – medzná hodnota = 100 obyvateľov/km²

Aplikovaním úrovne NUTS III (kraje) boli v prvom programovacom období všetky kraje Slovenska – s výnimkou Bratislavského kraja – klasifikované ako „prechodné regióny“, resp. „ostatné vidiecke regióny“. Pri druhom programovacom období a pri zmene (zvýšení) medznej hodnoty hustoty zaľudnenia pre definovanie vidieckej obce na 150 obyvateľov/km² sa posilňuje „rurálnosť“ Slovenska a z Nitrianskeho a Banskobystrického kraja sú regióny „prevažne, resp. výrazne vidiecke“. Deklarované posilňovanie „rurálnosti“ Slovenska pokračuje aj v prípade ďalšieho dokumentu „Program rozvoja vidieka SR na programovacie obdobie 2014 – 2020“ (MPRV SR 2015), pri ktorom sú teritória Trnavského a Prešovského kraja preklasifikované z „ostatných vidieckych regiónov“ na „výrazne vidiecke regióny“ (European Commission 2010b). Podľa Buchtu (2012) žije vo výrazne vidieckych regiónoch (kraje NR, BB, TT a PO), ktoré 59-percentným podielom na rozlohe Slovenska dominujú v jeho regionálnej štruktúre, viac ako polovica obyvateľov štátu (50,3 %). Napriek evidentne nejednoznačným vymedzeniam rurálneho priestoru, ktorý navyše nekorešponduje s realitou, je aplikácia zvoleného deskriptívneho metodického postupu (kritizovaná Hruškom 2014) vo väčšine prípadov akceptovaná decíznou sférou a odborníkmi z praxe.

Obr. 2. Delimitácia vidieckych regiónov v Slovenskej republike (okresná, LAU 1 úroveň)
na základe hustoty zaľudnenia v základných administratívnych jednotkách (obciach,
LAU 2) – medzná hodnota = 150 obyvateľov/km²

Z uvedených tvrdení vyplýva, že aplikovaním viacerých prístupov, resp. účelovou zmenou kritériálnych podmienok pre rôzne časové horizonty, dospievame aj k viacerým vymedzeniam a následným deskriptívnym charakteristikám rurálnych priestorov, čo v konečnom dôsledku podstatne znižuje možnosti racionálnej priestorovo-časovej komparácie na národnej i medzinárodnej úrovni.

RURÁLNY ROZVOJ: POMYSELNÝ TRIANGEL S VRCHOLMI „AKÝ“, „KDE“ A „PRE KOHO“

Komplementárnosť teoretických a praktických prístupov k stratégiám rurálneho rozvoja

Podľa Maiera a Tödtlinga (1998, p. 41) je rozvoj „*hodnotovo orientovaný pojem, o ktorom síce jestvujú určité predstavy, ale ktorého exaktný obsah v princípe musí každý definovať sám*“. Ak akceptujeme toto tvrdenie a zároveň si uvedomíme, že termín „rozvoj“ býva často vyjadrením „úspechu“, nebude pre nás prekvapením, že zadefinovanie termínu „rozvoj vidieka“ vyvoláva obrovské diskusie s racionálnymi a iracionálnymi argumentmi, resp. protiargumentmi, ktoré sú determinované nielen profesijnými a osobnostnými charakteristikami ich tvorcov, ale aj rôznorodými záujmami a následnou pragmatickosťou a utilitárnosťou presadzovaných konceptov zo strany ich predkladateľov (viď napr. Perlín a Šimčíková 2008). Samozrejmosťou je preto pomerne častá obsahová kontradikcia a antagonistické postavenie prezentovaných prístupov, pri ktorých sa veľmi ťažko hľadá cesta k harmonicky ponímanému a všeobecne akceptovateľnému udržateľnému (ekonomickému, sociálnemu a environmentálnemu) rozvoju (vidieka).

Zorientovať sa v súčasnej agende teoretických a praktických prístupov k rozvoju vidieka, kde sú mnohé termíny v podstate ekvivalenty na deskripciu tradičných diskurzov, je pomerne náročné (Galdeano-Gómez et al. 2011 a Margarian 2013).

Prevažne sa rozvoj vidieka spájal s tzv. exogénnym rozvojom (rozvojom zhora – nadol), keď rozhodujúcu úlohu vo forme priamej a/alebo nepriamej podpory zohrával štát. Podľa Murdocha (2000) bola jednoznačným cieľom tejto formy rozvoja, ktorá v minimálnej miere zohľadňovala špecifiká a priestorovú diferencovanosť rurálneho teritória a bola založená na štátnom paternalizme, postupná integrácia vidieckych, často periférnych a ekonomicky menej rozvinutých území do národnej a medzinárodnej ekonomiky. Početné príklady ponúkajú roky povojnovej socialistickej industrializácie Slovenska, keď sa pobočné prevádzky podnikov textilného a elektrotechnického priemyslu lokalizovali vo vidieckych oblastiach s voľnou, predovšetkým ženskou pracovnou silou (Székely 1993). Popri nesporných pozitívach sa objavili aj limity tejto formy rozvoja, ktoré sa v povojnovom období vzťahovali predovšetkým na závislosť dotknutých území od štátnych dotácií a strategického správania veľkých ekonomických subjektov. V súčasnosti, v stave pluralitnej demokracie, sú klientelizmus a netransparentnosť použitých mechanizmov pri selektívnom prideľovaní (limitovaných) podpôr pravdepodobne najväčšími rizikami presadzovania rozvoja zhora – nadol.

Rozvoj zdola – nahor, alebo rozvoj endogénny (resp. neoendogénny), je v podstate ďalšou alternatívou rozvoja vidieka. Očakáva sa od neho minimalizovanie spomínaných limitov a rizík exogénnej formy rurálneho rozvoja, pričom kľúčovú úlohu zohráva mobilizácia lokálnych a regionálnych aktérov. Ich odborné a morálne kvality (otvorenosť a zodpovednosť) sú základným predpokladom kvalifikovanej a konsenzuálnej identifikácie, zhodnotenia a racionálno-efektívneho využitia existujúceho teritoriálneho kapitálu. Aj pri tejto forme rozvoja, ktorá má nepochybne mnohé pozitíva, nachádza Murdoch (2000) určité nedostatky, ktoré spája predovšetkým s mocenským bojom vyúsťujúcim do presadzovania záujmov vybranej skupiny obyvateľov a následnej apatie časti obyvateľstva, ktoré zostalo bez mocenského vplyvu a možnosti reálne ovplyvniť smerovanie rozvoja vidieka. Ako východisko navrhuje budovanie rozvojovej stratégie na báze vytvorenia „flexibilných sietí interaktívnych, na dôvere založených vzťahov, ktoré napomáhajú inováciám“ medzi geograficky kolokovanými reprezentantmi verejného (lokálne a regionálne samosprávy) a súkromného (podnikatelia) sektora. Avšak aj rozvoj založený na ich zosieťovaní a Porterovej teórii klastrov (Porter 1998) nie je zárukou ideálneho rozvoja vidieka. Vo svojej predchádzajúcej štúdii (Székely 2014) dokazujeme, že práve všestranná dôvera, pri ktorej sa nehľadajú jednostranné výhody silnejších „uzlov“ siete, ale rešpektujú sa aj predstavy slabších o participácii na rozvojových programoch (win-win stratégia pre všetkých participujúcich členov klastra) a primeranej (predpokladanej) miere zisku, býva nezriedka nedosiahnuteľným ideálom.

O problémoch hľadania konsenzu pri rokovaniach „len“ medzi samosprávami obcí „odkázanými“ na spoluprácu informuje Falt'an (2005), ktorý doslovne uvádza: *„Začiatok takejto spolupráce však nie je jednoduchý. Spája v sebe rovnako ochotu a vôľu k takejto spolupráci, ale ... aj schopnosť a silu prekonávať nedôveru voči potenciálnym partnerom. Vyžaduje si schopnosť kooperovať, hľadať kompromisy a rešpektovať partnerov, ale aj prekonávať historické stereotypy a záťaž, ktoré sa neraz prenášajú aj do súčasnosti“* (p. 286). A tak popri pretrvávajúcom propagovaní klastrov ako politického nástroja na riešenie lokálnych i regionálnych problémov (najmä vo Veľkej Británii) sa čoraz častejšie stretávame aj s kritickým názorom a následným poklesom podpory a využívania rozvojových stratégií vychádzajúcich z filozofie zvyšovania konkurencieschopnosti aktérov rozvoja na základe ich zosieťovania v klastroch (Swords 2013).

Od sektorového chápania rozvoja vidieka k teritoriálnemu, komplexnému

Popri hľadaní optimálnej formy a stratégie rozvoja vidieka, ktorá by z neho urobila prosperujúcu teritoriálnu jednotku so zachovaním jeho širokospektrálneho prírodno-kultúrno-historického bohatstva, je jednou z kľúčových podmienok moderného myšlienkového obratu pri úvahách o spôsoboch dosiahnutia takto vytýčeného cieľa akceptovanie postupného nahradzovania, resp. výraznejšieho dopĺňovania sektorového prístupu teritoriálnym. Preferovanie sektorového prístupu k rozvoju vidieka (tradičné, dlhoročné štylizovanie rurálnej ekonomiky do ekonomiky tvorenej výlučne poľnohospodárstvom bol a čiastočne aj v súčasnosti je prakticky globálny fenomén, ktorý prechádza v posledných rokoch výraznou transformáciou smerujúcou k poznaniu, že vidiek a jeho ekonomika je viac ako len poľnohospodárstvo) je na Slovensku evidentné nielen z názvu ministerstva, pod ktorého gesciu explicitne vyjadrená problematika „rozvoja vidieka“ spadá – Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR, ale aj z aplikovanej Spoločnej poľnohospodárskej politiky (European Commission 2010a), z ktorej Program rozvoja vidieka na programovacie obdobie 2014 – 2020” (MPRV SR 2015) vychádza a podľa ktorej predstavuje alokované finančné zdroje s dominantným využitím v poľnohospodárstve (Jahnátek 2015).

Tradične sa s termínom „rozvoj vidieka“ spájal termín „ekonomický rast“, resp. „vidiecka prosperita“, ktorá sa dotýkala a bola odvodzovaná od postavenia a príjmov ľudí pracujúcich v poľnohospodárstve. Zdrojom takto chápanej prosperity bola predovšetkým výška dotácií poskytnutých do poľnohospodárstva, ktoré mali napomáhať zvyšovaniu konkurencieschopnosti poľnohospodárskych podnikov, čím paradoxne, v prípade poklesu pracovných miest vyvolaných snahou o minimalizáciu nákladov a/alebo maximalizáciu zisku, nenapomáhali rozvoju vidieka (Irwin et al. 2010). Adresnosť, resp. deklarovanie finančných dotácií však taktiež prechádza transformáciou. Ako uvádza Ďuričová (2014), z celkovej sumy vyplatej do poľnohospodárstva Slovenskej republiky za obdobie rokov 2004 – 2012 zo zdrojov Európskej únie a štátneho rozpočtu (asi 6,9 mld. €) bolo 40 % alokovaných na „komplexnejší“ rozvoj vidieka. Značná časť týchto prostriedkov však bola vo forme rôznych podpôr opätovne adresovaná rozvoju vidieckeho poľnohospodárstva.

V kontexte dlhodobu preferovaného stotožňovania vidieka s poľnohospodárstvom je však užitočné upozorniť na dramatický pokles významu poľnohospodárstva (resp. poľnohospodárstva, lesníctva a rybolovu) pre ekonomiku Slovenska. Je všeobecne známe, že nielen podiel poľnohospodárstva na tvorbe HDP sa neustále znižuje (v súčasnosti predstavuje asi 3 %), ale aj počet a podiel zamestnaných v poľnohospodárstve (resp. v štatisticky zadefinovanom primárnom sektore) zaznamenal od 90. rokov minulého storočia dramatický pokles. Chrastinová et al. (2015) uvádzajú, že v období rokov 2002 – 2013 poklesol počet zamestnancov v poľnohospodárstve o vyše 61 tis. (na 47,8 tis. osôb, t. j. na necelé 2,2 % z celkovej zamestnanosti), pričom tempo poklesu bolo výrazne nižšie ako v predchádzajúcom decéni (podľa Dema et al. 2001, p. 271, pracovalo v roku 1990 v poľnohospodárstve, ktoré na vidieku zamestnávaním „migračne rigidných a nízko rekvalifikačne flexibilných“ znevýhodnených skupín obyvateľstva „značne suplovalo sociálne funkcie štátu“, až 336 tis. osôb). Domnievame sa (v zhode s Hruškom a Czapiewskim 2015), že skôr či neskôr bude nevyhnutné v dôsledku spomínaných objektívnych skutočností, ktoré boli vyvolané transformáciou spoločnosti a hospodárstva, prehodnotiť nielen vedecko-odborný (prípadne laický) pohľad na obraz

a funkciu vidieka, ale aj rozhodnutia decíznej sféry v súvislosti s prioritami v stratégiách rozvoja vidieckych areálov.

Akú rozvojovú politiku (politiky) zvoliť pre vidiek, ktorý už nie je možné jednoducho stotožniť len s poľnohospodárstvom, a čo by malo byť jej (ich) cieľom je problém, pri riešení ktorého stále absentuje všeobecná zhoda. Prístupov je niekoľko, pričom v zásade sa líšia zdôrazňovaním významu, resp. podpory geografického miesta, alebo na druhej strane prostým akceptovaním irelevancie významu, resp. podpory geografického miesta pre navrhované rozvojové postupy. V prvom prípade, založenom na teritoriálnom audite a následnom využití identifikovaného endogénneho potenciálu, aktív, kapacít a poznatkov, hovoríme o rozvoji založenom na miestnych špecifikách (place-based development)¹, ktorý je nasmerovaný k identifikácii a uspokojovaniu miestnych (lokálnych, regionálnych) potrieb vo forme budovania technickej a sociálnej infraštruktúry, a/alebo priamych dotácií podporujúcich miestnu ekonomiku. Podľa Margarianovej (2013) ho môžeme považovať za synonymum endogénnej formy rozvoja. Rozvojová politika vychádzajúca z komplexných, multiodvetvových poznatkov národnej, regionálnej a/alebo lokálnej úrovne je nasmerovaná k stabilizácii miestneho obyvateľstva, ku ktorému prichádzajú pracovné príležitosti. Zároveň však môže nastať stav, keď vytvorené podmienky na jednom mieste nie sú atraktívne len pre miestne obyvateľstvo, ale aj pre potenciálnych migrantov a ľudí dochádzajúcich za prácou (Bartík 1993). Preto participácia a uplatnenie miestnych pracovných síl na lokálnom (regionálnom) trhu práce nemusia (z rôznych príčin, napr. nedostatočnej kvalifikácie) vykazovať predikované čísla vzrastu, a tak aplikácia zvolenej, štátom podporovanej formy rozvoja nemusí byť riešením pre problémové vidiecke areály.

V druhom prípade, keď je podpora lokality alebo regiónu ignorovaná (na geografickom mieste nezáleží, je neutrálne) a centrom snaženia je spravidla človek, sa používa anglický termín „place-neutral development“ alebo „spatially neutral people-based development“. Tento typ rozvoja sa zameriava na spokojnosť človeka a obyvateľov prostredníctvom intervencií nasmerovaných ku skvalitneniu ľudského kapitálu a uľahčeniu prístupu na trh práce (podpora vzdelávania obyvateľov, školení a tréningov pre zamestnancov, výstavby predškolských zariadení, zavedenia cenovo redukovanej, resp. bezplatnej dopravy na miesto práce). Impulzy, ktoré sa pokúšajú trvalo alebo len krátkodobo relokovať pracovnú silu (príspevok na presťahovanie za prácou, resp. príspevok na dochádzku za prácou – obe formy podpory sa na Slovensku viažu na minimálne 3-mesačnú registráciu v evidencii uchádzačov o zamestnanie) patria taktiež do portfólia priestorovo neutrálnej people-based rozvojovej politiky, pri ktorej nie práca prichádza za ľuďmi, ale ľudia prichádzajú za prácou (Irwin et al. 2010 a Barca et al. 2012). Slabina tohto prístupu a spochybnenie jeho efektívnosti vychádza z empirických poznatkov o obmedzenej mobilite vidieckeho obyvateľstva (ktoré samo o sebe nie je perfektne elastické a jeho správanie či ochota aktívneho vyhľadávania pracovného miesta sa menia v závislosti od situácie na trhu práce) z periférnych, dopravne ťažko dostupných lokalít. Nevýhodou je aj potenciálna tendencia vytvárať priestorové disparity, ktoré sú paradoxne produktom priestorovo diferencovaného pôsobenia priestorovo neutrálnych politík na teritoriálnom kapitálom jedinečné lokality a regióny.

¹ Problematike „place-based development“ je venované špeciálne monotematické dvojčíslo časopisu *Local Economy*, 2014, č. 4-5 s názvom „(Re)appraising place-based economic development strategies“.

Globálna ekonomika a udržateľný rurálny rozvoj: zodpovednosť rozhodujúcich aktérov rozvoja

Početné štúdie poukazujú na to, že procesy globalizácie, ktoré sú svojou povahou veľmi heterogénne, a postupná inkorporácia teritórií do systému súčasnej globálnej ekonomiky nesmerujú k vytvoreniu homogénneho vidieckeho priestoru. Woods (2013) sa domnieva, že práve tieto procesy sú v súčasnosti pravdepodobne najvýznamnejšou silou, ktorá mení tvár vidieka a vysiela impulzy k jeho priestorovo diferencovanému rozvoju. Ako a prečo k tomu dochádza je však otázka, ktorá z dôvodu pomerne malej rozpracovanosti dosahov globalizačných procesov na fungovanie rurálnych priestorov nie je v súčasnosti uspokojivo zodpovedaná.

Formy zapojenia vidieckych areálov do globálnej ekonomiky, ktorá je reprezentovaná aktérmi s diferencovanými záujmami, väzbami a mocou, bývajú rôzne. Na základe výskumu realizovaného v 10 európskych regiónoch identifikuje a opisuje Woods (2013) typy a modelové obrazy vidieckych priestorov, ktoré možno na základe ich rozmanitých, štátne hranice prekračujúcich hmotných a nehmotných vzťahov považovať za súčasť globálnej ekonomiky. Podľa autora štúdie sa môžu vybrané časti vidieckeho priestoru identifikovať s typom „poskytovateľ globálnych zdrojov“, ktorý je založený na ťažbe a globálnom využívaní lokálne viazaného nerastného bohatstva. Ďalšie rurálne areály vstupujú do globálnej ekonomiky prostredníctvom pobočných prevádzok nadnárodných spoločností (tzv. „branch-plant economies“), iné ako lokality s „veľkokapacitnou poľnohospodárskou výrobou“ využívajúcou na tvorbu zisku tak lacnú pôdu a pracovnú silu, ako aj pomerne voľné regulatívy z hľadiska zdravia a kvality chovu zvierat a/alebo vplyvov na životné prostredie. S prechodom od vidieckych výrobných aktivít ku konzumným sa pomerne rozšírilo zapájanie vidieckych priestorov do globálnej ekonomiky vo forme tzv. „globálnych ihrísk“, keď je generátorom rozvoja cestovný ruch a nehnuteľnosti v krajinársky atraktívnych miestach sú rozpredávané zahraničnej klientele.

Menej časté prípady zapájania rurálnych priestorov do globálnej ekonomiky sú prezentované vo buď forme „niche“ inovátorov, keď podnikatelia dokážu rôznymi formami inovatívne vyplniť existujúce medzery na trhu, alebo vo forme „cezhraničného zosieťovania“, keď najväčšiu intenzitu dosahujú interakcie susediacich prihraničných oblastí. Prepojenie s globálnou ekonomikou majú aj tie vidiecke priestory, ktoré plnia funkciu akýchsi „globálnych konzervátorov“ a prijímaním medzinárodných reštrikčných opatrení chránia (často s deklarovaným nesúhlasom miestneho obyvateľstva) územia s vysokou krajinárskou hodnotou. Osobitnú kategóriu tvoria vidiecke územia, ktoré sa s globálnou ekonomikou spájajú prostredníctvom „relokalizátorov“. Sú to osoby, ktorá zvolili stratégiu relokácie svojich výrobných, naďalej kooperujú s globálnymi dodávateľmi, pričom ich hlavným cieľom je využiť endogénne zdroje a výslednou produkciou saturovať lokálne trhy. Posledným typom rurálnych areálov, ktoré Woods (2013) spomína, sú štruktúrne marginalizované regióny. Ich najväčšie prepojenie s globálnou ekonomikou tvorí trvalá alebo krátkodobá emigrácia (resp. dochádzka za prácou) miestneho vidieckeho obyvateľstva.

Všetky spomínané typy začlenenia vidieckych areálov do globálnej ekonomiky majú svoje empirické ekvivalenty, z ktorých mnohé by sme dokázali identifikovať aj na Slovensku. Aj preto je nevyhnutné si uvedomiť, že rurálne lokality a regióny sú riadené zvolenými zástupcami obecných a regionálnych samospráv, ktorí sú v súčasnosti často postavení pred neľahké rozhodovanie týkajúce sa budovania a

manažovania nimi riadeného priestoru. Vstupujú do početných, často komplikovaných a mocensky nevyvážených vzťahov s internými, ale aj s relatívne málo poznanými externými partnermi. Na základe nimi deklarovaných rozvojových vízií čelia v podstate klasickému hľadaniu súladu medzi dopytom a ponukou. Na jednej strane sa snažia ekonomicky pozdvihnúť územie a získať významného investora pre vytváranie rurálnej „idyly“, na druhej strane sú však pod tlakom globálnych hráčov, ktorí môžu, využívajúc platné právne prostredie konkrétneho štátu, hrať s nimi legitímnu hru, ktorej dôsledky si však nedokážu dokonale uvedomiť (negatívne ekonomické, sociálne a environmentálne dosahy na krajinu a jej obyvateľov). „Objav“, že vidiek a jeho endogénny kapitál (geografická poloha, ekonomická a sociálna štruktúra, prírodné a kultúrno-historické dedičstvo) sú ekonomicky hodnotné, má svoje praktické dôsledky. Významní globálni ekonomickí hráči a ich rozvojové stratégie kopírujúci domáci podnikatelia predstavujú a propagujú vidiek ako komerčne zaujímavý produkt hodný komodifikácie (Mitchell a Randle 2014). Kontroverzný a občianskymi aktivistami nejednoznačne prijímaný diskurz výhradnej privátnej exploatácie rurálnej krajiny nie je možný bez kontrolných mechanizmov, ktoré využívajú kompetentné osoby (predstavitelia verejnej moci) na reguláciu a manažovanie rozvoja. V konečnom dôsledku to môže znamenať, že po získaní a vyhodnotení relevantných informácií bude vo vybraných prípadoch rozvojová šanca prehodnotená a následne pretransformovaná na rozvojové ohrozenie.

Potenciálna rozvojová dilema býva spravidla vyvolaná predstavami a záujmami miestnych obyvateľov, ktorí si svojich reprezentantov zvolili v komunálnych voľbách a očakávajú od nich rozhodnutia zodpovedajúce plneniu volebných sľubov, a záujmami developerov a/alebo zástupcov nadnárodných spoločností (napr. globálni producenti mäsa), ktorí ponúkajú s možnosťou zapojenia sa do medzinárodných reťazcov aj ekonomické oživenie prostredníctvom vytvárania nových pracovných miest a (diskutabilného) finančného zisku, ale s potenciálnym až reálnym ohrozením zníženia kvality života miestnych obyvateľov. Napr. Micek et al. (2011) uvádzajú na príklade zahraničných investícií do chovu ošípaných vznik napätí medzi globálnymi a lokálnymi záujmami na poľskom vidieku, keď zahraničný konkurent znižuje zisky miestnych podnikateľov. Iným príkladom môžu byť medializované protestné akcie vidieckeho obyvateľstva z južného Slovenska (Veľký Meder), ktoré v reakcii na šíriaci sa zápach z veľkokapacitného chovu ošípaných nesúhlasilo so strategickými zámermi dánskeho investora (spoločnosť Dan Slovakia Agrar).

V súvislosti s globalizáciou a zvolenými predstaviteľmi lokálnych samospráv upozorňuje Hambleton (2015) na oslabovanie pozície a sily tých primátorov, starostov, poslancov (volených zástupcov miestnej moci), ktorí sú svojím pôvodom (miestom narodenia) spojení s miestom ich manažérskej aktivity. Pozíciu, silu a vplyv získavajú lídri, ktorých miesto narodenia, resp. pôsobenia nie je totožné s miestom ich pracovných aktivít, a preto sa nepredpokladá, že by sa dôsledkami svojich rozhodnutí na kvalitu života obyvateľov v dotknutých lokalitách a regiónoch vo zvýšenej miere zaoberali. Samozrejme, predpoklad o angažovaní, resp. neangažovaní sa miestnych autorít (medzi ktorých patria aj podnikatelia a neformálni lídri) pri skvalitňovaní života obyvateľov lokalít, na riadenie ktorých získali podporu v komunálnych a regionálnych voľbách, môže, ale aj nemusí byť na konkrétnych územiach potvrdený.

Aj napriek tomu, že Hambletonova úvaha sa viaže na veľkomesto, idea o zodpovednosti volených zástupcov samospráv je platná aj pre vidiecke lokality a regióny. Na Slovensku v súčasnosti vyvolávajú diskusie nielen postoje niektorých

reprezentantov pobočných prevádzok zahraničných firiem (tlak na minimálne mzdy a následne ich nevyplácanie, nevyhovujúce pracovné podmienky), ale aj aktivity spoločnosti Tatra Mountain Resorts, ktorá pri podnikaní vo sfére cestovného ruchu a na území národných parkov otvorene deklaruje svoj prioritný záujem na zvyšovaní výnosov svojich investícií bez ohľadu na dosahy na krajinu a ohrozenie jej udržateľnosti². Takýto príklad negatívnych vplyvov neoliberalného správania početných spoločností, ktorých s dotknutým vidieckym územím spájajú len snahy o jeho maximálnu komodifikáciu a „fetišom“ ich podnikania sa stáva krátkodobý profit, názorovo výrazne polarizuje spoločnosť a v súčasnosti (po strete „trhového triumfalizmu“ s globálnou ekonomickou a finančnou krízou) je podrobený kritike (Micek et al. 2011, Sandel 2012, Székely 2014 a Hambleton 2015). Harvardský politický filozof Sandel (2012) napríklad autoritami riadený rozvoj, ktorý bagatelizuje základné ľudské hodnoty vzťahujúce sa k solidarite, veľkorysosti a súcitu a vedie k vzniku nerovnováhy a veľkých sociálnych a ekonomických rozdielov, považuje za morálne neakceptovateľný.

ZÁVER

Hra, ktorá je v súčasnosti rozohraná o vidiek, je hrou na lokálnych, resp. regionálnych „vítazov“ a „porazených“. Do hry vstupuje množstvo faktorov endogénnej a exogénnej povahy (Czapiewski 2010), ktoré by rurálne areály (súperiace o prístup hovalcov, podnikateľov, turistov, investície a podujatia) mali vhodnou stratégiou využiť v svoj prospech. Predpokladom úspechu vhodne zvolenej rozvojovej stratégie je objektívna a predsudkami nezaťažená priestorová komparácia lokalít a regiónov realizovaná s cieľom identifikácie parciálnych rozvojových potenciálov a foriem teritoriálneho kapitálu, ktorých adekvátnym využitím sa vytvára šanca na zmiernenie dôsledkov reštrukturalizačných zmien prebiehajúcich vo vidieckom prostredí (predovšetkým pokles zamestnanosti v primárnom sektore spojený s nezamestnanosťou a selektívna emigrácia mladého obyvateľstva spreádzaná starnutím miestneho obyvateľstva). Vyžaduje sa zmena myslenia, uvedomenie si zodpovednosti rozhodujúcich aktérov rozvoja (samospráva, podnikatelia a aktivisti), ktorí na báze dôvery iniciujú zosieťovanie a mobilizáciu členov komunit k spoločnému aktívnemu riešeniu problémov a na báze konsenzu aj k racionálno-inovatívne využitiu identifikovaného, výrazne diferencovaného teritoriálneho kapitálu.

Existujú početné alternatívne prístupy k rozvoju vidieka, ktoré v praxi často vychádzajú zo snahy kopírovať úspešné „dobré príklady“ aplikovania vidieckych rozvojových stratégií z iných lokalít/regiónov na špecifické územia, ktoré často nedisponujú rozvojovým potenciálom vzorových priestorových jednotiek. V súčasnosti je pomerne rozsiahla snaha riešiť problémové územia hľadajúce ekonomickú vitalitu inkorporovaním priestorových rozvojových stratégií, ktorým dominuje akcent na pritiahnutie a využívanie kreatívnych osôb s ich talentom, vedomosťami a zručnosťami. Je zrejmé, že ide o vysoko selektívnu rozvojovú stratégiu, ktorá môže byť úspešná len v lokalitách a regiónoch so špecifickými podmienkami. Kreativita (ako časť komplexnej poznatkovej ekonomiky) je v súčasnosti termín,

² Spolumajiteľ nadnárodnej spoločnosti Tatra Mountain Resorts, Ing. I. Rattaj sa v rozhovore pre Hospodárske noviny (11. 6. 2015) vyjadril vo veci aktivít v cestovnom ruchu nasledovne: „Dovolím si tvrdiť, že Rakiušania to nevedia robiť. Bohužiaľ, oni ten biznis robili a robia takým spôsobom, aby udržali tú dedinu alebo tú oblasť, aby žila, ale nerobili to pre biznis. A nerobili to tak, že by im to zarábalo“. [Online]. Dostupné na <http://tv.hnonline.sk/ekonomika-832/rattaj-z-tmr-vysoke-tatry-by-uz-nemali-byt-narodnym-parkom-cely-rozhovor-797596> [cit.: 09-12-2015].

ktorý má byť akýmsi synonymom ekonomického úspechu a v kontexte priestoru nadväzuje a dopĺňa stratégie zamerané napr. na marketing a tvorbu značky určitej lokality či regiónu (place-branding).

Kreativita v kontexte rozvoja vidieka sa spája predovšetkým s dvomi, viac menej antagonistickými prístupmi. Na jednej strane je kreativita na vidieku tesne prepojená s jeho komodifikáciou a naviazanosťou na cestovný ruch – zdôrazňuje sa kreatívny spôsob formovania tradičnej vidieckej krajiny a života vidieckych obyvateľov (ľudové remeslá a oživovanie folklóru), ktorého cieľom je vytváranie ponuky rôznych netradičných materiálnych a nemateriálnych produktov reagujúcich na rozmáhajúci sa konzumizmus spoločnosti a nové spotrebiteľské správanie trvalo, ako aj prechodne prítomného obyvateľstva (Bell a Jayne 2010)³. Druhý prístup je nový, netradičný a vychádza z redistribúcie obyvateľstva, keď sa osoby so špecifickou profesijnou (kreatívnou) orientáciou sťahujú na vidiek („únik mozgov“ z mesta) rozvíjajúc v novom prostredí svoje pracovné, na nové technológie sa viažuce aktivity, ktoré následne vyústia do jeho regenerácie (Stolarick et al. 2010)⁴.

Zaujímavú a v kontexte ekonomického rozvoja slovenského vidieka v podstate kardinálnu otázku si kladú Luckman et al. (2009). Pýtajú sa, do akej miery sú kreatívne myslenie a s ním celá koncepcia a stratégia ekonomického rastu založené na jeho rozvíjaní, prenosné z jedného regiónu do druhého. Je možné jednoducho a so všeobecnou platnosťou kopírovať vybrané, veľmi špecifické rurálne priestorové rozvojové stratégie z úspešných regiónov do mierne alebo totálne odlišného (predovšetkým z hľadiska humánneho a sociálneho kapitálu) prostredia slovenského vidieka? Vzhľadom na súčasný stav rozpracovanosti (ne)poznania špecifik rurálnych areálov na Slovensku je položená otázka predovšetkým výzvou pre ďalší multidisciplinárny výskum.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu č. 2/0035/15 „Rozvojové trajektórie lokalít a regiónov – produkt odvetvových a priestorových politík, teritoriálneho kapitálu a rozhodnutí“, finančne podporeného grantovou agentúrou VEGA.

LITERATÚRA

- ANDERSON, R., MIKULIĆ, B., VERMEYLEN, G., LYLY-YRJANAINEN, M., ZIGANTE, V. (2009). *Second European Quality of Life Survey. Overview*. Luxembourg (Office for Official Publications of the European Communities), [Online]. Dostupné na: http://eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2009/02/en/2/EF0902EN.pdf [cit.: 09-12-2015].
- BARCA, F., McCANN, P., RODRÍGUEZ-POSE, A. (2012). The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*, 52, 134-152.
- BARTIK, T. J. (1993). Who benefits from local job growth: migrants or the original residents? *Regional Studies*, 27, 297-311.

³ Modelovým príkladom zo Slovenska je vidiecka obec Hrušov – predstaviteľia lokálnej „vlády“ v spolupráci a miestnymi podnikateľmi a aktivistami organizujú pravidelne folklórny festival („Hontianska paráda“) inšpirujúci svojím úspechom k podobným aktivitám aj vidiecke obce z iných regiónov Slovenska.

⁴ Kreatívne odvetvia (napr. reklama, hudba, film a video, televízia, rádio, dizajn, móda, remeslá, architektúra, tvorba počítačových programov, a pod.) sú formálne zadefinované ako ekonomické odvetvia, ktoré vychádzajú z individuálneho talentu, tvorivosti a zručnosti, pričom aktívnou tvorbou a využívaním duševného vlastníctva vlastnia jedinečný potenciál na vytváranie pracovných miest.

- BELL, D., JAYNE, M. (2010). The creative countryside: policy and practice in the UK rural cultural economy. *Journal of Rural Studies*, 26, 209-218.
- BERNARD, J. (2012). Prostorové vzorce rozvinutosti venkovských obcí Česka. *Geografie*, 117, 72-94.
- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P. (2012). Aktuální tendence lokální diferenciace vybraných socioekonomických jevů v Česku: směřuje vývoj k větší mozaikovitosti prostorového uspořádání? *Geografie*, 117, 266-288.
- BUCHTA, S. (2012). Vývojové trendy vidieckych a mestských oblastí Slovenska. *Ekonomika poľnohospodárstva*, 12, 48-67.
- CZAPIEWSKI, K. Ł. (2010). *Koncepcja wiejskich obszarów sukcesu społeczno-gospodarczego i ich rozpoznanie w województwie mazowieckim. Studia Obszarów Wiejskich, XXII*. Warszawa (PTG, PAN IGiPZ).
- DEMO, M., BIELEK, P., ČANIČOVÁ, M., DUĐÁK, J., FEHÉR, A., HRAŠKA, Š., HRICOVSKÝ, I., HUBINSKÝ, J., IŽÁKOVÁ, V., LÁTEČKA, M., LEDNÁR, Š., MARTULIAK, P., MOLNÁROVÁ, J., MUCHOVÁ, Z., PAŠKA, I., RATAJ, V., ŠTEFANOVIČ, M., VALŠÍKOVÁ, M., VEREŠ, A., VONTORČÍK, E., VONTORČÍK, J. (2001). *Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*. Nitra (Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre).
- DIRKSMEIER, P. (2008). Strife in the Rural Idyll? The Relationship Between Autochthons and In-Migrants in Scenic Regions of South Bavaria. *Erdkunde*, 62, 159-171.
- ĎURÍČOVÁ, I. (2014). Podporná politika do poľnohospodárstva SR v rokoch 2004 – 2012. *Ekonomika poľnohospodárstva*, 14, 5-19.
- EUROPEAN COMMISSION (2010a). *The common agricultural policy after 2013 – agriculture and rural development*, [Online]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm [cit.: 09-12-2015].
- EUROPEAN COMMISSION (2010b). *Eurostat regional yearbook 2010*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, [Online]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5727301/KS-HA-10-001-EN.PDF/1ba3cf6a-5e25-44c1-99f9-fada17625212> [cit.: 09-12-2015].
- FALTÁN, Ľ. (2005). Vybrané regióny Slovenska v reflexii miestnych expertov. In Ira, V., Pašiak, J., Faltán, Ľ., Gajdoš, P., eds. *Podoby regionálnych odlišností na Slovensku – príklady vybraných okresov*. Bratislava (Sociologický ústav SAV), pp. 284-324.
- GALDEANO-GÓMEZ, E., AZNAR-SÁNCHEZ, J. A., PÉREZ-MESA, J. C. (2011). The complexity of theories on rural development in Europe: an analysis of the paradigmatic case of Almería (South-East Spain). *Sociologia Ruralis*, 51, 54-78.
- HAMBLETON, R. (2015). Power, place and the new civic leadership. *Local Economy*, 30, 167-172.
- HRUŠKA, V. (2014). Proměny přístupů ke konceptualizaci venkovského prostoru v rurálních studiích. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 50, 581-601.
- HRUŠKA, V., CZAPIEWSKI, K. Ł. (2015). Changing rural economies: theoretical background and empirical evidence. *Studia Obszarów Wiejskich*, 39, 59-76.
- HUBA, M. (2006). Values for a sustainable future vs. global problems and threats. *Filozofia*, 61, 520-532.
- HUBA, M. (2007). Ľudské hodnoty, etika, udržateľnosť a kvalita života: teória a prax. *Filozofia*, 62, 675-685.
- HURBÁNEK, P. (2008). Recent developments in definitions of rurality/urbanity. Focus on spatial aspect and land cover composition and configuration. *Europa XXI*, 17, 9-27.
- CHROMÝ, P., JANCÁK, V., MARÁDA, M., HAVLÍČEK, T. (2011). Venkov – žitý prostor: regionální diferenciace percepce venkova představiteli venkovských obcí v Česku. *Geografie*, 116, 23-45.
- CHRASTINOVÁ, Z., BELEŠOVÁ, S., JAMBOROVÁ, M. (2015). Ekonomicko-sociálne aspekty poľnohospodárstva. *Ekonomika poľnohospodárstva*, 15, 4-26.
- IRWIN, E.G., ISSERMAN, A. M., KILKENNY, M., PARTRIDGE, M. D. (2010). A century of research on rural development and regional issues. *American Journal of Agricultural Economics*, 92, 522-553.

- JAHNÁTEK, Ľ. (2015). *Program rozvoja vidieka: financovanie slovenského poľnohospodárstva, potravinárstva a rozvoja vidieka v programovom období 2014 – 2020*. Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR, [Online]. Dostupné na: <http://www.mpsr.sk/index.php?navID=1&id=9092> [cit.: 09-12-2015].
- KAY, R., SHUBIN, S., THELEN, T. (2012). Rural realities in the post-socialist space. *Journal of Rural Studies*, 28, 55-62.
- KOUSIS, M. (1998). Ecological marginalization in rural areas: actors, impacts, responses. *Sociologia Ruralis*, 38, 86-108.
- LUCKMAN, S., GIBSON, C., LEA, T. (2009). Mosquitos in the mix: how transferable is creative thinking? *Singapore Journal of Tropical Geography*, 30, 70-85.
- MAIER, G., TÖDTLING, F. (1998). *Regionálna a urbanistická ekonomika 2: regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava (Elita).
- MARGARIAN, A. (2013). A constructive critique of the endogenous development approach in the European support of rural areas. *Growth and Change*, 44, 1-29.
- MICEK, G., NEO, H., GÓRECKI, J. (2011). Foreign direct investment, institutional context and the changing Polish pig industry. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 93, 41-55.
- MIHAI, F. C., LĂMĂȘANU, A. (2013). Spatial analysis of dumpsites volumes from rural territory. Case study: neamț county, Romania. Forum geografic. *Studii și cercetări de geografie și protecția mediului*, 12, 59-66.
- MICHÁLEK, A. (2005). Koncentrácia a atribúty chudoby v Slovenskej republike na lokálnej úrovni. *Geografický časopis*, 57, 3-22.
- MITCHELL, C. J. A., RANDLE, K. (2014). Heritage preservation and the “differentiated countryside”: Evidence from Southern Ontario. *The Canadian Geographer / Le Géographe canadien*, 58, 429-442.
- MP SR (2003). *Plán rozvoja vidieka 2004 – 2006 Slovenská republika*, [Online]. Dostupné na: <http://www.cpk.sk/web/dokumenty/prv.pdf> [cit.: 09-12-2015].
- MPRV SR (2007). *Národný strategický plán rozvoja vidieka SR na programovacie obdobie 2007 – 2013*, [Online]. Dostupné na: <http://www.mpsr.sk/sk/?navID=1&id=33> [cit.: 09-12-2015].
- MPRV SR (2015). *Program rozvoja vidieka SR na programové obdobie 2014 – 2020*, [Online]. Dostupné na: <http://www.mpsr.sk/index.php?navID=935&navID2=935&sID=43&id=8644> [cit.: 09-12-2015].
- MURDOCH, J. (2000). Networks – a new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies*, 16, 407-419.
- PERLÍN, R. (2010). Theoretical approaches of methods to delimitate rural and urban areas. *European Countryside*, 2, 182-200.
- PERLÍN, R., ŠIMČÍKOVÁ, A. (2008). Criteria of a successful rural municipality. *Europa XXI*, 17, 29-43.
- PORTER, M. E. (1998). *The competitive advantage of nations*. New York (The Free Press).
- RUŽIČKA, M. (2012). Continuity or rupture? Roma/Gypsy communities in rural and urban environments under post-socialism. *Journal of Rural Studies*, 28, 81-88.
- SANDEL, M. J. (2012). *What money can't buy: the moral limits of markets*. London (Allen Lane).
- SØRENSEN, J. F. L. (2014). Rural-urban differences in life satisfaction: evidence from the European Union. *Regional Studies*, 48, 1451-1466.
- STOLARICK, K., DENSTEDT, M., DONALD, B., SPENCER, G. M. (2010). Creativity, tourism and economic development in a rural context: the case of prince Edward County. *Journal of Rural and Community Development*, 5, 238-254.
- SWORDS, J. (2013). Michael Porter's cluster theory as a local and regional development tool: the rise and fall of cluster policy in the UK. *Local Economy*, 28, 369-383.
- SZEKELY, V. (1993). Geografická analýza organizačného postavenia priemyselných prevádzok: príklad východného Slovenska. *Geografický časopis*, 45, 183-196.

- SZÉKELY, V. (2013). Urban-rural relations as a source of transfer of knowledge: some examples from rural surrounding of Bratislava. In Chmieleński, P., Bauer-Nawrocka, A., eds. *Knowledge as a factor of rural development: rural areas and development*, 10. Warsaw, Poznań (European Rural Development Network, Institute of Agriculture and Food Economics – NRI, Poznań University of Life Sciences), pp. 59-79.
- SZÉKELY, V. (2014). From enthusiasm to scepticism: tourism cluster initiatives and rural development in Slovakia. *Studies in Agricultural Economics*, 116, 74-81.
- ŠIMON, M. (2014). Exploring counterurbanisation in a post-socialist context: case of the Czech Republic. *Sociologia Ruralis*, 54, 117-142.
- ŠVEDA, M., KRÍŽAN, F. (2012). Prejavy komerčnej suburbanizácie vo vybraných odvetviach hospodárstva v zázemí Bratislavy. *Ekonomický časopis*, 60, 460-481.
- WOODS, M. (2013). Regions engaging globalization: a typology of regional responses in rural Europe. *Journal of Rural and Community Development*, 8, 113-126.

Vladimír Székely

RURAL AREAS: SEARCHING FOR IDENTITY AND THE OPTIMAL DEVELOPMENT STRATEGY

Rural areas, perception of their identity and use of its development potential are subject to dramatic changes under the effect of the neoliberal ideology and practices. Both, in reality and virtually new people have entered the rural areas as actors of development bringing a series of theoretical and practical knowledge, power ambitions, strategic solutions and untraditional forms of behaviour, including an idea of land use that often contradicts the traditional ideas of local people who do not trust and intuitively reject any innovative change. This is also the reason why the modern countryside formed by the heterogeneous and different spatial units is exposed to the challenge of the search for the new identity and optimal (economically, socially, and environmentally) sustainable development strategy.

The author points to changes in identity, definition, understanding, and delimitation of rural areas (as example see the different rural areas delimitation in Slovakia by application of the OECD methodology – Figs.1 and 2) and its development strategies under the influences of the specific political and socio-economic situation of individual countries and globalizing processes. The traditional view of the rural areas connected with agriculture and long-year styling of the rural economy as one exclusively formed by agriculture is markedly transforming due to the dramatic drop of its share in GDP and employment (as demonstrated by statistical data from Slovakia). The new conditions are changing the rural areas from a mono-industrial structure to a more diversified one, while its production function has been either weakened or complemented by that of consumption.

The author of this paper understands and describes the rural development as an imaginary triangle with vertices: What kind? Where?, and For whom? The theoretical and practical approaches to the rural development strategies (exogenous, (neo)endogenous, top-down, bottom-up, networking and clustering, place-based, people-based) with their strong sides and limits for individual rural areas are presented with the stress on the required complementarity of all approaches.

Traditionally, development of rural areas has been associated with what is referred to as exogenous development (top-down development) when the decisive role in the form of direct and/or indirect support was played by the State. In the bottom-up development (endogenous or neo-endogenous development) the stress is laid on mobilization of local and regional actors. Their expertise and moral qualities (openness and responsibility) represent the basic prerequisites for qualified and consensual identification, assessment, and rationally efficient exploitation of the existing territorial capital. An alternative to the previous development strategies is the networking of local and regional stakeholders and formation of clusters of geographically co-located representatives of public and private sec-

tors, which require the mutual trust and the win-win strategy for all participants. Each of the quoted development approaches (along with the place-based and people-based development strategies) has its pros and cons. It is the reason why they should complement each other during the creation of a rural development strategy.

Rural areas are now influenced first of all by globalization processes that give impetuses to its spatially differentiated development. Position, power and influence are also obtained by external (public and private) leaders with distinctly economic behaviour concentrated on maximal commodification of the rural environment. Their entrepreneurial decisions with direct impact on the quality of life of the local population are often controversially perceived. A part of the society asks where are the moral frontiers of the rural commodification and where is the responsibility of endogenous and/or exogenous decision-makers and stakeholders for sustainable rural development.

Regarding the differentiation of rural places there are many alternative approaches to rural development. Rural areas assess their development potential and (un)critically copy the “successful stories” from totally different rural places. One advanced, very attractive rural development strategy is focused on creativity; the success of a rural territory is connected with stress on the creative formation of the offer of material and non-material products (arts and crafts and activation of folklore) in response to the demand of the expanding consumerism and the derived new consumer behaviour both of the permanent residents and visitors (tourists). Another view of the creative rural development strategy is aimed to attract creative individuals with their talents, knowledge and skills into and for the rural environment. Mapping of conditions for successful copying and incorporation of a creative rural development strategy represents a comparatively important research challenge not only in Slovakia.

